

LOKALINĖS ISTORIJOS TYRIMAI PANEVĖŽIETIŠKU ŽVILGSMU

Petras Juknevičius

Panevėžio rajono savivaldybė,
Vasario 16-osios g. 27,
El. paštas: petras@panrs.lt

Justinas Marcinkevičius rašo, kad „*tiktai per nacionalinę istoriją mes prisiliečiame prie pasaulinės istorijos, per ją įeiname į istorinį žmonijos vyksmą. Per savo tautos istoriją identifikuojame save. Pažįstam. Gretinam. Lyginam. Nėra „geros“ ir „blogos“ istorijos – tokią ją padaro mūsų pastangos pajungti ją dienos aktualijoms*“¹. Pasinaudodami poeto teiginiu, drįstame sakyti, kad tik per lokalinę savo krašto istoriją geriau suvoksime ir bendrąsias mūsų tautos istorijos problemas. Tiesa, į lokalinės istorijos problemas čia žvelgsime „provincijos žvilgsniu“.

Straipsnio tikslas – aptarti Panevėžio miestui ir rajonui skirtus 1990-2008 metų vietos istorikų darbus moksliskumo, reprezentatyvumo aspektais. Metodologiniu pranešimo atsparos tašku buvo ankstesnės konferencijos, skirtos lokalinės istorijos padėčiai Lietuvoje, medžiaga.

Kadangi lokalumas yra tiesiogiai susijęs su vieta, su objektu, pirmiausia pastebėsime, kad mūsų tyrimai dažnai buvo nukreipti Panevėžio rajono istorijos nagrinėjimui, t. y. administraciniam vienetui, kuris nesudaro nei vieningos kultūrinės srities, nei regiono. Tai greičiau dirbtinis pokario administracinis darinys. Čia pravartu prisiminti ir dr. I. Lukšaitės pastebėjimą, kad viena iš lokalinės istorijos tyrinėjimo grėsmių, jog šie tyrimai dažnai nėra pakankamo mokslinio lygio². Pagrindinė problema su kuria susiduria istorikas provincijoje – šaltinių stoka. Dažnai reikalingas šaltinis surandamas per kitą leidinį, o tai irgi sunkina paieškas, nes atsiranda dar ir korektūros klaidos grėsmė. Todėl dažnai provincijoje apsiribojama istorinių darbų populiarinimu.

Provincijos istorikams iškyla ir santykio tarp lokalinės istorijos ir kraštotyros problema, nors šios glaudžiai susiję sritys skiriasi tyrimo metodais ir keliamais uždaviniais.

Ir gal tik vienas lokaliųjų tyrinėtojų privalumas, tai lokalizacija, ypač tai aktualu krašto kultūros istorijos, paveldosaugos tyrimams: dažnai didesnių istorinių tyrimų centrų istorikai net nekelia tikslo lokalizuoti aprašomus įvykius, tenkinasi vien šaltinių duomenimis.

Daug Panevėžio rajono vietovėms skirtų rašinių išsimitę vietinėje spaudoje, todėl kiekviena atskirai vietai skirta monografija buvo sutinkama gama palankiai. Aptariamoju laikotarpiu toks pirmasis leidinys buvo skirtas Uliūnams³. Monografijos sudarytojas įvardijo ją kaip kraštotyros literatūros leidinį. Čia sunku būtų ką ir pridurti. Šioje 376 puslapių knygoje daug kraštotyros medžiagos. Bet negalima nepastebėti prof. E. Gudavičiaus straipsnio⁴, ar specialiai šiam leidiniui parašyto J. Milius darbo⁵. Deja, vietos istorikų indėlis šiame leidinyje nežymus, daugiau apsiribota kraštotyros rašiniais.

Po dešimtmečio pasirodė 240 puslapių monografija skirta Miežiškams⁶. Deja, mokslinio aparato nebuvimas verčia ją daugiau dėti į kraštotyros leidinių lentyną. Kai kurie pateikti kraštotyros faktai, atsiminimai, įgalina leidinį naudoti kaip to krašto istorijos šaltinį.

Rajono vietovių istorijai didžiausią reikšmę turėjo monografijos, skirtos Raguvai parengimas ir išleidimas⁷. Ši Lietuvos valsčių serijai skirtą leidinį yra aptaręs R. Jurgaitis⁸, todėl plačiau prie jo nesustosime. Tiesa, tik iš dalies pritarsime autoriui, kad „Raguvos praeities“ serija „išsikvėpė“ dėl siauro bendradarbių rato ir per smulkaus tyrimų objekto“. Pagrindinė priežastis, kad nutrūko „Raguvos praeities“ leidimas ir buvo minėtos monografijos išleidimas.

-
1. Marcinkevičius J. Dienoraštis be datų, Vilnius, 1981, p.94.
  2. Lukšaitė I. Lokalinės istorijos sampratos // Lietuvos lokaliųjų tyrimų padėtis. Mokslinių straipsnių rinkinys, Vilnius, 2005, p. 5-11.
  3. Uliūnai, Vilnius, 1993.
  4. Gudavičius E. Hermano Vartbergės kronikos mįslė // Uliūnai, Vilnius, 1993, p. 9-14.
  5. Milius J. Uliūnų apylinkių ūkinio įsisavinimo kaita // Uliūnai, Vilnius, 1993, p.32-37.
  6. Miežiškiai, Kaunas, 2003.
  7. Raguva, Vilnius, 2001.
  8. Jurgaitis R., Regioninė ir lokalinė istorinė problema Lietuvoje 1990–2005 metais: lokaliųjų tyrimų iniciatyvos // Lietuvos lokaliųjų tyrimų padėtis. Mokslinių straipsnių rinkinys, Vilnius, p.103-120.

Filosofas R. Grigas kaip vieną iš lokalumo požymių išskyrė požymius, susijusius su istorine atmintimi ir kultūrinio paveldu⁹. Panevėžio krašto istorijos tyrumai nėra išimtis – kultūriniam paveldui vietos istorikai skyrė nemažai dėmesio. Tai susiję ir su tiesioginiu jų darbu paveldosaugos, muziejininkystės baruose. Pirmiausia buvo pasinaudota galimybe skelbti straipsnius leidinyje „Kultūros paminklai“¹⁰. Stengtasi išnaudoti ir kitas progas publikuoti savo tyrinėjimus. Pavyzdžiui, dalyvauti lokalinėse konferencijose¹¹.

Didesnio dėmesio sulaukė Panevėžio miesto istorijos tyrimai. Šiame straipsnyje neaptarsime miesto istorijai skirtų ne vietinių istorikų darbų¹². Be to, tai daugiausia anksčiau parašytos ir tik aptariamuoju laikotarpiu išleistos knygos.

Vietos istorikų, kraštotyryninkų publikacijos išsibarstę vietinėje spaudoje. Panevėžys istorinio publicistinio žurnalo neturi. 1990–1992 m. ėjusi „Senvagė“ istorinės periodikos funkcijos neatliko. Bet tokio uždavinio leidinio redakcija ir nekėlė.

Artėjant miesto 500-ųjų, buvo sukrusta telkti vietos tyrinėtojų pajėgas. Svarbus vaidmuo teko Lietuvos istorijos draugijos Panevėžio skyriui. „Generalinė repeticija“ buvo surengta 1993 metais: įvyko konferencija ir pasirodė pirmas bendras straipsnių rinkinys¹³. Nors konferencijoje dalyvavęs akademikas V. Merkys kai kuriuos straipsnius pavadino referatiniais, ši 102 puslapių knygelė parodė, kad sutelkus vietines pajėgas galima šį tą nuveikti: iš 13 publikuotų straipsnių, 9 parašyti vietos tyrinėtojų. Negalima nepastebėti ir muziejininkų dominavimo sudarant leidinį (Panevėžio kraštotyros muziejus ir buvo pagrindinis leidėjas): atsirado straipsnis, skirtas apylinkių gamtai¹⁴, nes muziejuje yra Gamtos skyrius. Du straipsniai skirti miesto priešistorėi¹⁵. Miesto biudžetui skirtas A. Astramsko straipsnis¹⁶, K. Kaziukonis aptarė miesto malūnų istoriją¹⁷. Reikėtų išskirti miesto švietimo istorijai skirtą mokytojo V. Baliūno straipsnį¹⁸. Svarbūs ir kviestinių autorių straipsniai¹⁹.

Jau minėtas V. Baliūno straipsnis davė pradžią vėlesnėms autoriaus monografijoms²⁰.

Lokalinių tyrinėjimų, su tam tikromis pastabomis, fondui priskirtina ir Panevėžio miesto Senamiesčio gatvės bendruomenės parengta ir išleista gatvės istorija²¹.

-
9. Grigas R., Lokalumas ir tapatybė (identitetas) sociopolitologinės išvalgos. // ten pat. p.16-26.
  10. Juknevičius P., Architektūros paminklas Tiltagaliuose // Kultūros paminklai, Nr.1, Vilnius, 1994, p.94-96; Bočiulytė A., Juknevičius P., Pirmojo pasaulinio karo kapinės Panevėžio rajone // Kultūros paminklai, Nr.2, Vilnius, 1995, p.36-38; Juknevičius P. Dar kartą apie Upytės piliavietę // Kultūros paminklai, Nr.3, Vilnius, 1996, p.3-5; Juknevičius P., Pajuosčio dvaras // Kultūros paminklai, Nr.4, Vilnius, 1997, 99-103; Paškevičienė L., Panevėžio mokytojų seminarija // Ten pat, p.93-98; Juknevičius P., Iš Aukštadvario dvaro istorijos // Kultūros paminklai, Nr.5, Vilnius, 1998. p.77-80; Juknevičius P., Nevėžninkų dvaras // Kultūros paminklai, Nr.6, Vilnius, 2000, P.66-70; Gaidelienė J. Panevėžio vyskupijos kurijos archyvo, esančio Panevėžio kraštotyros muziejuje, apžvalga // Ten pat. p.47-49; Juknevičius P., Pirmųjų gyventojų pėdsakai Panevėžyje // Kultūros paminklai, Nr.8, Vilnius, 2001, p.124-126; Juknevičius P., Naudvario dvaras ir jo valdytojai Kerbedžiai // Kultūros paminklai, Nr.13, Vilnius, 2008, p.103-116.
  11. Juknevičius P. Iš Upytės dvarų istorijos // Istorija reformuojamoje Lietuvos mokykloje: aktualijos ir perspektyvos. Mokslinės–metodinės konferencijos skirtos Upytės mokyklos 115 metų jubiliejui, medžiaga. 1995 spalio 26-27, Vilnius, 1996, p.28-35.
  12. Maksimaitienė O., Panevėžio miesto istorija, Panevėžys, 2003; Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla, Vilnius, 1998.
  13. Panevėžio istorijos fragmentai, Panevėžys, 1993.
  14. Giedrimienė V. Panevėžio apylinkių gamta // Panevėžio istorijos fragmentai, Panevėžys, 1993, p.4-7.
  15. Petrušienė A. Iš kultūros palikimo istorijos // Panevėžio istorijos fragmentai, Panevėžys, 1993, p.8-13; Juknevičius P. Panevėžys priešistoriniais laikais // Ten pat, p. 14-15.
  16. Astramskas A. Panevėžio miesto biudžetas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje // Ten pat, p. 34-49.
  17. Kaziukonis L. Iš Panevėžio malūnų praeities // Ten pat, p. 53-59.
  18. Baliūnas V. Panevėžio mokyklos iki 1940 metų // Ten pat, p.69-86.
  19. Prasevičius E. Dėl 1378 metų Livonijos kariuomenės žygio į Lietuvą // Ten pat, p. 16-20; Miškinis A. Panevėžio urbanistinė raida iki 1871–1872 m. // Ten pat, p.21-33; Bakonis E. Panevėžio „Gimtajam kraštui tirti draugija“ 1923–1940 metais // Ten pat, p. 60-68; Šetkus B. Tautinių mažumų mokyklos Panevėžyje 1918–1940 metais // Ten pat, p. 87-95.
  20. Baliūnas V. Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija (1727–1995). – Panevėžys. – 1995; Baliūnas V. Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija (1727–2002). Jubiliejinių 2002–2003 mokslo metų kalendorius. – Panevėžys. – 2002.
  21. Pirmųjų Panevėžio bažnyčių ir Senamiesčio gatvės istorija, Panevėžys, 2007.

Miesto 500 metų įkūrimo jubiliejui buvo parengta ir išleista knyga²². Po O. Maksimaitienės „Panevėžio miesto istorijos“ tai yra pirmasis Panevėžio miesto raidos nuo jo priešistorės iki 1990 m. mokslinis tyrimas. Iš 18 autorių – 14 panevėžiečiai. Redaguoti leidinį buvo patikėta kraštiečiui istorikui, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto docentui dr. A. Kasperavičiui. Šios 736 puslapių kolektyvinės monografijos straipsnių aptarimas galėtų būti atskiro pranešimo tema.

Šiuo metu tarsi lenktyniaudamos Panevėžyje konferencijas rengia ir jų medžiagas leidžia dvi įstaigos: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka ir Panevėžio kraštotyros muziejus. Muziejaus rengiamose konferencijose pranešimus skaito nemažai lokalinės istorijos tyrinėtojų. Jau išleisti penkių konferencijų pranešimai²³. Tuo tarpu bibliotekos konferencijose dalyvauja daugiau atvykstančių pranešėjų. Medžiaga spausdinama po metų²⁴.

Kalbant apie personalius vietos istorikų tyrinėjimus, pirmiausia reiktų paminėti dr. K. Gudo monografiją apie Panevėžį 1918–1920 metais²⁵. Leidinys yra 105 puslapių, jį sudaro 6 skyriai. Veikalas iliustruotas nuotraukomis, panaudota archyvinė medžiaga.

Apie XX a. pradžioje Panevėžyje veikusias žemės ūkio parodas išsamų straipsnį parašė A. Astramskas²⁶.

Seniausias Panevėžio mūrinis pastatas yra buvęs Upytės teismo archyvas. Panevėžio apskrities archyvas organizavo jubiliejinę konferenciją, kurioje buvo atskleista nemažai šio pastato istorijos faktų²⁷. Beje, miesto istorikai pasirūpino, kad artėjant Panevėžio 500 metų jubiliejui būtų išverstas ir pagrindinis dokumentas, davęs pradžią miesto kūrimuisi²⁸.

Lokaliniuose tyrimuose tenka daugiau naudotis publikuotais šaltiniais. Bet ir remiantis jai galima patikslinti kai kuriuos krašto istorijos faktus. Antai, iki šiol buvo laikoma, kad Panevėžio Švč. Trejybės bažnyčia statyta 1803 m. Išnagrinėjus 1812 m. dokumentus, paaiškėjo, kad dar tuomet ši bažnyčia dar nebuvo baigta²⁹. Bažnyčios pastatymo data buvo patikslinta³⁰.

Remiantis publikuotais šaltiniais, pavyko patikslinti Jotainių pirmojo paminėjimo istoriniuose šaltiniuose datą³¹, o, svarbiausia, mokyklos istorijos pradžią iš XX a. amžiaus nukelti į XVIII šimtmetį³². Paskelbus šiuos tyrinėjimus³³, jais pasinaudojo kaimo bendruomenė, mokykla.

Yra lokaliųjų tyrinėjimų pasiklebtų vietinėje spaudoje, bet tai galima būtų aptarti atskirai.

-----
22. Panevėžys nuo XVI a. iki 1990 m. – Panevėžys. – 2003.

23. Iš Panevėžio praeities: Upytės žemei 750 metų. Konferencijos pranešimai, Panevėžys, 2004; Iš Panevėžio praeities: savivaldos bruožai. Konferencijos pranešimai, Panevėžys, 2005; Iš Panevėžio praeities: fotografijos kontekstas ir paveldas. Konferencijos pranešimai, Panevėžys, 2006; Iš Panevėžio praeities: Penki bažnyčios šimtmečiai. Konferencijos pranešimai, Panevėžys, 2007; Iš Panevėžio praeities: švietimo istorijos puslapiai. Konferencijos pranešimai, Panevėžys, 2008.

24. Asmeninė biblioteka – tautos istorinės atminties dalis. Konferencija, parodos, Panevėžys, 1998; Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos. Konferencija'99, Panevėžys, 2000; Panevėžio krašto spauda: leidyba ir sklaida. Mokslinė konferencija 2000. Parodos, Panevėžys, 2001; Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Mokslinė konferencija 2001, Panevėžys, 2002; Panevėžio kultūrinė erdvė ir žmonės: Lietuvos pirmosios nepriklausomybės tarpsnis, Panevėžys, 2003; Lietuviškos spaudos atgavimo šimtmetis: praeities ir dabarties sąsajos. Mokslinės konferencijos medžiaga, Panevėžys, 2004; Rankraštinis paveldas Lietuvos kultūroje ir istorinėje atmintyje. Konferencijos medžiaga, 2005, Šiauliai, 2006; Menininkas ir asmenybė: mokslinės konferencijos, skirtos režisieriaus Juozo Miltinio 100-osioms gimimo metinėms paminėti, medžiaga, Vilnius, 2008; Panevėžio krašto išveivijos kultūrinis palikimas Lietuvos kultūros paveldo saugyklose. Konferencijos medžiaga, Vilnius, 2008.

25. Gudas K. Panevėžys kovų už Lietuvos nepriklausomybę laikotarpiu 1918–1920 m., Panevėžys, 1997.

26. Astramskas A. Panevėžio žemės ūkio parodos // Mūsų praeitis, 1997, Nr.5, p.73-81.

27. Kaziukonis L. Iš seniausio Panevėžio pastato istorijos // Seniausiam Panevėžio pastatui 380 metų / Mokslinės konferencijos pranešimų tezės, Panevėžys, 1994, P.7.

28. Aleksandro donacijos aktas.1503 m. rugsėjo 7 diena // Panevėžio rytas, 1993 09 14, priedas „Senvagė“, Nr.1.

29. Schmittlein R. Un district lituanien sous l'occupation française (1812) // Senovė, Kaunas, 1936,t.2, p.217-269.

30. Juknevičius P. Napoleonmetis Panevėžio krašte, Panevėžys, 2007, p.15.

31. 1564 m. balandžio mėn. 22 d. Jotainių dvarelis žmonių sąrašas // Istorijos archyvas. XVI amžiaus Lietuvos inventoriai, t.1, Kaunas, 1934, p.156-157.

32. Raporty generalnych wizitatorów szkół komisji Edukacji Narodowej w Wielkiem Księstwie Litewskim 1782–1792, Ossolineum, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk, 1974, p.438-439.

33. Juknevičius P., Lukšytė S. Iš Jotainių praeities, Panevėžys, 2004.

Išvados:

1. Lokumas – tiesiogiai susijęs su vietoje, todėl ir mūsų tyrimai dažniausiai nukreipti Panevėžio miesto ir rajono istorijos nagrinėjimui.
2. Iš čia kyla viena iš lokalinės istorijos tyrinėjimo grėsmių: tyrimai dažnai nėra pakankamo mokslinio lygio. Vietos tyrinėtojai susiduria su šaltinių stoka, šaltinius kartais suranda per tarpinį leidinį.
3. Išskyla santykio tarp lokalinės istorijos ir kraštotyros problema.
4. Provincijos tyrinėtojų vienas iš privalumų – lengvesnė aprašomo įvykio lokalizacija.
5. Arčiau kraštotyrinių leidinių yra monografija skirta Miežiškiams, tarpinę poziciją užima leidinys apie Uliūnus, profesionaliausiai šioje lentynoje atrodytų monografiją apie Raguvą.
6. Paveldotyrai skirti vietos istorikų tyrinėjimai dažniausiai buvo skelbiami leidinyje „Kultūros paminklai“.
7. Panevėžio miesto istorijos tyrimams svarbios istorikų parengtos monografijos „Panevėžio miesto istorijos fragmentai“ ir „Panevėžys nuo XVI a. iki 1990 m.“.
8. Miesto švietimo ir Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos istorijai skirtos išsamios mokytojos V. Baliūno monografijos.
9. Krašto ir miesto istorijos faktai nagrinėjami vietinėse konferencijose: jas rengia Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka ir Panevėžio kraštotyros muziejus.
10. Individualūs vietos istorikų tyrinėjimai buvo skirti Panevėžiui 1918–1920 metais, Jotainių dvaro ir mokyklos istorijai, seniausiam Panevėžio pastatui.